

B. Talyigás Katalin–Hegyesi Gábor

Honnan indult a szociális munka oktatása és gyakorlata idehaza, és hol tart most?

Szubjektív áttekintő és köszöntő

Megtisztelő a felkérés, hogy a Párbeszéd első számába írhatunk cikket, hiszen nagyon régóta vártuk ezt a pillanatot mi is! Bár a cím még mindig magán hordozza egy befejezetlen párbeszéd fel nem oldott problémáját, és ezért nem Szociális Munka néven jelenik meg újra, folytatva egy nagyon fontos és sikeres periodikát – az alapító szerkesztők nagyon bölcsen elfogadták, hogy nem minden probléma oldható meg, így ez sem! Göllez Viktor tanár úr, az említett szakmai folyóirat alapító főszerkesztője sírba vitte a copyrightot! Az utódok pedig tiszteletben tartják akaratát, ha ez volt az, és ezzel tulajdonképpen, ha ilyen sajátos módon is, az emléket ápolják, amire egyébként élete teljesítményével teljesen rá is szolgált!

Ezzel a bevezetővel már benne is vagyunk a szociális munka hazai történetének felidezésében. S ez az önmagában is bonyolult történeti pillanat, aminek részleteiben mi is benne lehettünk, adta az ötletet, hogy ebben az ünnepi számban ne a szokásos formában próbáljuk meg a felkérésben megfogalmazott kérdésekre megadni a választ, hanem inkább a „részt vevő megfigyelő” szubjektívebb, „oral history” jellegű megközelítéséből, eljutva a máig. (Ezért is a személyes stílus – „szerzők” helyett „mi” mondjuk el a gondolatainkat, emlékeinket, érveinket. S talán az illendőnél többször idézzük a témában megjelent saját írásainkat is.) Reméljük, elfogadják az olvasók, hogy ezúttal nem a hűvösen tárgyilagos megfigyelők írnak cikket, hanem megengedjük magunknak, hogy ezúttal az életünk történetét jelentő több évtizedről azzal az izgalommal és átéléssel írjunk, ahogyan azt megéltük! (Csak biztatni tudjuk kedves kollégáinkat, hogy tegyék ugyanezt – szerencsére sok magas feszültségen dolgozó pályatársunk van –, így számítunk is az Ő megértésükre és jövőbeni írásaikra!)

Megtehetjük ezt a kifejezésmódot ugyanakkor talán azért is – biztattuk magunkat –, mert tulajdonképpen elég sok írás foglalkozott már a kérdéses időszakokkal, és az *Esély*, a Kézikönyv szociális munkásoknak 1–2. kötete, a Kapocs, egyes Hilscher-könyvek, egy sor kiadvány kiváló szerzőktől, különböző egyetemi-főiskolai kiadványok „szociális” tanszékekről, PhD-dolgozatok szerzői és civilszervezetek kiadványai, illetve konferenciaelőadások, vagy éppen a Digitális Arcképcsarnok tisztelettel parancsoló életműveiben foglalt információk stb. leírták és elemezték a fontosabb lépéseket, folyamatokat.

Mi itt hitelesen szeretnénk elmondani a saját érzéseinket és gondolatainkat arról, hogy mi hogyan láttuk, éltük át és talán alakítottuk azt, AHONNAN JÖTTÜNK, és ahhoz képest, hogy mit vártunk, reméltünk, HOVÁ ÉRKEZTÜNK. Mi valósult meg a tervekből, és mi nem? S ahol van erről tudásunk, kicsit ki-kinézünk, nemzetközi kontextusba ágyazva a honi szociális munkát. S írunk arról is, hogy mi lett, amit nem terveztünk? Természetesen tévedhetünk is – beszéljessünk!

Kezdjük rögtön azzal, amit nem terveztünk, a mával. Ez utóbbi miatt mély csalódást érzünk! Amiatt, hogy huszonöt év után nem lett jobb a világ, sőt sok tekintetben még rosszabb, mint akkor volt, amikor indultunk – s ezt egyáltalán nem terveztük!!! Ma pl. többen élnek szegénységben (Ferge 2014), az előítéletekkel kapcsolatos felmérések pedig azt mutatják, hogy számuk nem csökken, sőt

2012-től még növekszik is (Enyedi–Fábián–Sík, 2013). S hol van a vége a problémák sorának?! Közben egymásnak idézzük közös emlékeinket, s talán a legmélyebben bennünk lévő élmény a cigány gyerekekről szóló Salamon András-film képei és dallama, Cseh Tamás soraival, már a jövőre vonatkozó félelmeinket és reményeinket foglalja össze: Csak 10 év múlva ne így legyen... 25 évvel ezelőtt hittünk benne, hogy jobb lesz körülöttünk a világ... Nem lett.

Kudarcaink, tévedéseink, útkereséseink, dilemmáink története éppen olyan fontos, mint az eredmények és a sikerek felsorolása. Szóval főleg a kezdetekről és a máról írunk. Meg egy kicsit a jövőről!

A kezdetek...

A szociológia tudománya hosszú ideig éppen úgy tiltott terület volt a második világháború után, mint a pszichológia tudománya, de a 80-as években már egyetemi szinten voltak oktathatók, és akadémiai szinten is, korlátok között ugyan, de jelentős művek születtek. A szegénység fogalmát azonban még mindig nem lehetett kimondani, fogalomként használni. (L. a SZETA történetét 1980 után, <http://hsze.hu/da/szegenyeket-tamogato-alap-szeta-rovid-tortenete!>)

A szociálpolitika jelene és a szociális munka jövője szempontjából 1984 jelentett áttörést, mert két nagy akadémiai kutatás, a Társadalmi beilleszkedési zavarok (Pataki Ferenc vezetésével) és a Társadalmi egyenlőtlenségek, rétegződésvizsgálat (Ferge Zsuzsa vezetésével) is arra mutatott rá, hogy hiányzott a társadalompolitikát megalapozó elméleti és gyakorlati tudás ahhoz, hogy tömegek leszakadása megakadályozható legyen. Hiányzott az ehhez szükséges oktatás is, és a meglévő személyes szolgáltatások s az általuk működtetett szociális háló sem funkcionált megfelelően. A Kádár-rendszerre oly jellemző kettősség ugyanakkor itt is megmutatkozott: hivatalosan nem voltak szociális problémák, hiszen ez ideológiai okok miatt elfogadhatatlan volt, de a pragmatikus politikai vezetés már a hatvanas évek elejétől fogva támogatta bizonyos szociális szolgáltatások bevezetését. Így lett alkoholgondozó, Nevelési Tanácsadó, s dolgoztak benne család gondozók, a szociális munkások előfutárai (Hegyesi Gábor is így kezdte), majd megalakultak a családsegítő központok (köztük az *Esély*, amelyet mint egyik alapító, Talyigás Katalin vezetett évekig); s volt területi idősgondozás, klubokkal és házi segítségnyújtással, és voltak bentlakásos intézmények időseknek, fogyatékkal élőknek. A 70-es évek végétől szociálisszervező-képzés indult a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán a bentlakásos intézmények addig diplomával nem rendelkező vezetői, munkatársai részére. Mindez azonban kiáltott egy markáns reform után, hogy kilépve a „szégyenlős” korszakból, egy magas színvonalú szociálpolitika professzionális személyes szolgáltatást nyújtó ágazatává váljon a szociális munka, illetve a szociális munkásokat alkalmazó humányszolgáltató-intézmények. Ez az említett két nagy kutatásban megcélzott program politikailag nyilván nagy győzelme volt a reformértelmiséggel összefogott, párton belüli reformszárnynak, hiszen egyrészt tovább ásta alá azt a rendszert legitimizáló ideológiai tételt, miszerint a szocialista rendszer önmagában úgy van megalkotva, hogy az megelőzi és megakadályozza a túl nagy társadalmi egyenlőtlenségeket („mert nincs kapitalizmus, mert mindenki dolgozik, mert általános társadalombiztosítás van, mert tervezés van” stb.). Másrészt elérhető közelségbe hozta a rendszer a teljes ideje alatt folyamatosan elszabotált társadalmi reformot, amit a gazdasági reformmal, a piac lassú és korlátozott engedélyezésével igyekezett a pártvezetés ellensúlyozni.

Úgy éreztük, jó időben vagyunk fiatalok, mert van értelmes célunk, hasznos tennivalónk, nemcsak munkánk, hivatásunk van: bár a hivatalos politika még nem fogadta el az elemzések következtetéseit,

világos volt, hogy változásokra lesz szükség. Ebben az időszakban a szakmapolitikai érdeklődés máig értékes műveket hozott létre, amelyeket „repülő” egyetemeken tanítottak, szamizdatban olvastunk (többek között Kemény István, Havas Gábor, Szelényi Iván, Konrád György műveit). Voltak ugyanakkor olyan kutatóhelyek, tanszékek és állami szinten dolgozó műhelyek is, ahol a reformgondolkodás nyert teret, a legalitás határain belül. Ilyen volt az ELTE Szociológiai Tanszéke is, ahol Huszár Tibor befogadta Ferge Zsuzsa szociálpolitikai csoportját, s aki elkezdte előkészíteni nagy tervének a megvalósítását. Ennek érdekében létrehozott egy, a szociálpolitikai képzéshez szükséges szakmai kört még 1984-ben. Heti, sokszor napi rendszerességgel készültek az elemzések, tervek, tananyagok, miközben ez a kör igyekezett megteremteni az intézményes háttérrel az egyetemeken és a gyakorlatban is. (Ebben Hegyesi Gábor még értelemszerűen nem vett részt, csak 1987-ben, Ausztráliából visszatérve kapcsolódott be a munkába és a tanításba Ferge Zsuzsa megtisztelő meghívása után.) Először Ferge Zsuzsa lakásán folyt a munka, majd kaptunk egy kis szobát a Várban működő Vezetőképző Intézetben, később már két helyiséget is a Ludovikán, és csak évekkel később a Múzeum körúton. A szociális munkacsoport ott is az alagsorban kezdte. Mindez nem zavarta a lelkes, elhivatott csoportot, vállalta a képzés kezdeti nehézségeit, mert mély meggyőződésünkké vált, hogy a társadalomszervező, segítő szakmák között a szociálpolitikának és a szociális munkának is helye van.

A szociálpolitikai oktatáshoz közgazdászok (mint Semjén András), szociológusok (Léderer Pál, Szalai Júlia, Tausz Katalin, Somlai Péter, Dávid János, Krémer Balázs, Gáti Tibor, Bánlaky Pál, Adamik Mária), jogászok (Gönczöl Katalin, Nagy Endre, Fazekas Mariann, Kerezsi Klára, Szücs László) csatlakoztak. Részt vettek még pszichológusok (Aczél Anna, Csepeli György és Erdélyi Ildikó, Ritoók Magda, Török Iván, Gerevich József, Luszt Iván, Barczy Magda) és szociális területen dolgozók (Herczog Mária, Gondos Anna, Tánczos Éva, Pik Katalin, a legendás „0.” évfolyam, mint Ohly Éva, Almási Judit, később Ronald Woods) is.

1985-ben elindul az ELTE-n az első szociálpolitikai levelező osztály (a „0. évfolyam”!), és újra előkerül a Szalai Júlia által már évekkel korábban felfedezett szociális munka koncepciója (Szalai 1972), szaktárgyak formájában. Az elnevezés azonban ekkor nagy vitát váltott ki. A „szociális” szónak és a „munkás” szónak is rossz az „atmoszférája”, hallottuk az erről szóló kutatásunkban (B. Talyigás–Hegyesi 1984). Ezzel együtt, a reformkutatás keretében, ilyen megnevezéssel tettünk javaslatot a képzés bevezetésére (Hegyesi–Talyigás 1984, Hegyesi–Talyigás 1986), és óriási előrelépésnek tekintettük, hogy már néven nevezett tárgyakat taníthattunk a szociálpolitikai képzésen belül. Már „csak” egy lépésre voltunk az önálló szociálmunkás-képzés megalapításától. Ez jött el 1988-ban. A fenti csapat azután fontos szerepet játszott az egyetemi szociális munka tantervéért felelős grémium munkájában is, amire hamarosan lehetőség nyílt.

A Szociális Szakképzési Bizottság

Ma már tudjuk, hogy ez a rendszerváltás előtti utolsó szocialista kormány időszaka volt. 1987 és 1989 között világpolitikai átrendeződések zajlottak le, de az még sokáig egyáltalán nem volt világos, hogy a rendszer megszűnése a küszöbön áll. A Németh Miklós miniszterelnök vezette kormány még a rendszer reformját kívánta elérni. A szociálmunkás-képzés bevezetésének támogatása ebben a kontextusban értendő – de ez egyben lehetőséget teremtett a lehető legmagasabb színvonalú tananyagok összegyűjtésére és kidolgozására. S itt kell megemlíteni újra a személyek szerepét. Mind a politika, mind pedig a szakma oldaláról kitűnő emberek sora vett részt a munkában. A távlatos koncepciójú Szociális és Egészségügyi Minisztérium vezetője, Csehák Judit és államtitkára, Bánfalvi

István, máig emlékezetesen magas színvonalon vezették a szakminisztériumot, és minden politikai, szakmai, és pénzügyi támogatást megadtak az általuk létrehozott hármasság grémiumának, hogy jó munkát tudjanak végezni. Meggyőződésünk, hogy az ország szociálmunkás-képzés bevezetésében érdekelt egészségügyi, tanár- és tanítóképző főiskolái, valamint az egyetemi szociológiai tanszékeket képviselők jól éltek a lehetőséggel. Sokszínű, sokféle tudást képviselő kollégák igazi csapatmunkában dolgoztak. Nekünk magunknak is ez egy régen várt lehetőség volt, hogy hozzájárulhattunk a magyar szociális szakma régóta esedékes reformjához.

A Szociális Szakképzési Bizottság elnöke Ferge Zsuzsa, titkára pedig Nemes Judit lett. Ferge Zsuzsa egyben vezette a szociálpolitika és szociális munka összehangolt **egyetemi szintű tantervének** kidolgozásáért felelős bizottságot is, amelyben a cikk szerzői is dolgoztak. Emellett még két másik bizottság is alakult: a **főiskolai** (Veresh Judit, Bárczi Gusztáv GYPTF vezetésével) és a **szociálisasszisztens**-képzések tantervének kidolgozására (Kristóf Ágnes és Pőcze Gábor vezetésével) és egymásra épülésük biztosítására. Nagy élmény volt az 1988–89-ben működő Szociális Szakképzési Bizottság munkájában részt vennünk, amit szakmaiság, demokratikus légkör, újat alkotási hangulat, erős munkamorál jellemezett! (Részletesebben I. Hegyesi 2009.) A tisztázó viták során lényegében az összes fontos szakmai és képzési dilemma felmerült, amelyekre újra és újra válaszokat kell találnunk. Akik átélhették, emlékezünk rá, a fiatalok számára azonban talán érdekes lehet összefoglalni a legfontosabbakat. Az amúgy is meglévő dilemmákat elmélyítették az eltérő szakmai hátterek, érdekek, szakmai meggyőződések.

Általános versus speciális? Szociális munkás versus szociális szervező?

Hadd induljunk itt egy rövid, visszafelé teendő időutazásra. Ez a névhasználat már Göllesz Viktornak is gondot okozott 1972-ben, amikor az áttörést jelentő szociálisszervező-képzést elindította a Bárczi Gusztáv Gyógy-pedagógiai Tanárképző Főiskolán, de más okból, mint amiről fentebb írtunk. Akkor politikai okokból nem engedték a név használatát, amit pedig Göllesz Viktor szeretett volna az általa indított képzésnek adni – de a „munkás” szót nem lehetett összefüggésbe hozni szociális problémákkal, amelyek „egyébként sem léteztek”! Amint erre mód nyílt a 80-as évek végén, lefoglalta a nevet a folyóirata számára – s ez egyben azt is ki akarta fejezni, hogy a szociálisszervező-képzés és a szociálmunkás-képzés egy és ugyanaz! Folytatódjon tehát a „szervező” névhasználat a szociálmunkás-képzés széles körű újraindításakor, javasolta, ráadásul abban a formában, ahogyan akkor már sok éve folyt a főiskolán! A többi már történelem – nem ez történt, s ebben Illyés Sándor főigazgatónak nagyon fontos szerepe volt –, sőt a szervezőképzés meg is szűnt, a képzési koncepció átalakult, a tanszék pedig Általános Szociálmunkás-képző Tanszék néven alakult újjá! Aczél Anna lett a tanszékvezető, de az előző tanszéken dolgozó kollégák is folytatták munkájukat az új tanszéken, új munkatársakkal kiegészülve. A mai napig fájjaljuk ugyanakkor, hogy nem sikerült Göllesz Viktorral és szakmai koncepciójával békésebb megoldást találni – és ennek a következménye a Párbeszéd név!

El kell ismernünk, hogy a fentebb elemzett, elnevezésről szóló vitában nekünk is komoly szerepünk volt – még ha a mi elképzeléseink soha nem személyesen Göllesz Viktor ellen irányultak! Vitánk koncepcionális jellegű volt. Mi ugyanis úgy gondoltuk, hogy éppen a **szociális munkás** szóval kapcsolódhatunk az éppen akkor megismert nemzetközi sztenderdekhez és szakmai megnevezéshez, nemzetközi szervezetekhez és szakmai koncepciókhoz! Az akkor alakuló ellenzék már gyakorlatban felmutatta a szociális munka jelentőségét. Solt Ottília létrehozta társaival a SZETA-t, Gayer Anikó, Gondos Anna és társai a Lares Humán Szolgáltató Kiszövetkezetet (Gayer et al 1994). Szociális

szövetkezetekben gondolkodtunk, működött a Szociálpedagógiai Műhely (Vankó Ildikó, B. Gelencsér Katalin, Talyigás Katalin vezetésével), a Családgondozók Egyesülete (Gayer Anikó, Gondos Anna, Ohly Éva, Zám Mária és még sokan mások részvételével). Az egyházak tevékenysége is megerősödött, szociális területen a Máltai Szeretetszolgálat a 80-as évek végén már kiterjedt szociális munkát végzett a legszegényebbek között. A Soros Alapítvány roma programokat indított. Világossá váltak a gazdasági és politikai zsákutcás folyamatok, a demokratikus intézmények hiánya, a szociálpolitikai intézményrendszer gyengeségei. Göllész tanár úrnak azt ajánlottuk megoldásként, hogy a szociális szervezők képzése az alapozást engedje át az újonnan kidolgozott általános szociálismunkás-képzésnek, és a szociális szervezők képzése legyen az, ami egyébként addig is volt – egy vezetésre felkészítő szakosító képzés. Sajnos, nem sikerült elfogadtatni ezt a szakmailag egyébként a szociális szervezők által is támogatott koncepciót. Fontos volt ezért saját lelkiismeretünk szempontjából is, hogy a 90-es évek közepén megvalósítottuk a szociálmenedzser-képzés szakirányú továbbképzési szakot a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola szaktanszékén dolgozó kiváló kollégák, Kemény Ferenc és Szabó Lajos (és több külsős kolléga) aktív részvételével – de a sebet ez sem tudta teljesen behegeszteni! Miután az élet úgy hozta, hogy mind az ELTE-n, mind a Bárczin, majd az egyesült ELTE-tanszéken is sok éven keresztül dolgozhattam (HG), megtapasztalhattam, hogy milyen nehéz „békévé oldani” a fájdalmas helyzeteket!

Ennek a megközelítésnek volt azonban köszönhető a már említett **általános vs. speciális képzési dilemma** feloldása is. A „tudás, ismeretek – készségek – értékek – szakmára felkészített személyiség” általános szociális munkás oktatási koncepció keretében minden szakmai területre alapszinten felkészítő képzés megfelelő gyakorlati elmélyülés után egy előszakosítót, majd a végzés után specializációt biztosító, tehát elmélyülő, specializálódó tudást nyújtó szakirányú továbbképzést terveztünk. Sikerként éltük meg, hogy a magyar felsőoktatási piacon szinte egyedüli képzésként, bekerült a tantervbe a „szakmára felkészített személyiség” szakmai cél elérésére hivatott önismereti kurzus. (Megvalósulása nem problémátlan, ezt látjuk – de mégis rendkívül fontos szakmai és pedagógiai cél!)

Ebből fakadt a legmélyebb ellentét: **egyéni segítségnyújtás vs. a társadalmi struktúra változtatása** a szociális munkás fő feladata? Ez a felszínen legfőképpen egy újabb ELTE–Bárczi ellentétnek látszott, hiszen az egyéni segítség nyilván a pszichológiai-egészségügyi-gyógypedagógiai-pedagógiai megközelítésnek felelt meg, míg a társadalmi összefüggések hangsúlyozása a szociológiai megközelítés sajátja. A korábbi években ugyanis a (szerzők által sem elfogadott) *casework* – *egyéni esetkezelés típusú*, a hetvenes évek radikális és feminista szociális munkásai által csak „bandaid social work”-nek, vagyis „ragtapasz szociális munkának” nevezett irányzat volt ismert idehaza, és váltotta ki – joggal – a szociális kérdések iránt érzékeny szakemberek bírálatát. A vita részt vevőinek maga az *általános szociálismunkás*-konceptió nyújtott megoldást, mivel annak éppen az az egyik erőssége, hogy e két, látszólag egymást kizáró megközelítést együtt képes kezelni a humánökológiai rendszerben (Woods 1994). A koncepció – miszerint a probléma szintjétől (vagy szintjeitől) függ a beavatkozás iránya és módszere – nem választást, hanem kötelező szintetizáló gondolkodást és cselekvést vár el a szociális munkástól.

Nemzetközi versus magyar tanterv

Úgy adódott az életünk, hogy hazai érdeklődésünk mellett hosszabb ideig bepillantást nyerhettünk más országok szociális rendszereinek a működésébe is.

Talyigás Katalin: Egy bolíviai, a La Paz-i San Andres Egyetemen dolgoztam évekig a 70-es évek végén. Szociális projektek tervezése és megvalósítása volt a feladatomban, és ebben a közreműködők között mindig ott voltak az emberek életét legjobban értő és ismerő szociális munkások. Ezt a tapasztalatot – amiben természetesen benne voltak még a munkám során megismert legjobb nemzetközi szakemberek és könyvek is – hoztam haza, és előbb a Szociálpedagógiai Műhelyben (Talyigás 1986), később pedig már a tantervek kidolgozásában, majd az ELTE szociálpolitikai és szociálismunkás-képzések elméleti és gyakorlati oktatásában tudtam ezeket a tudásokat és tapasztalatokat felhasználni.

Hegyesi Gábor: Életem szerencsés fordulópontja volt, hogy elnyertem egy szociális munkás tanulmányi ösztöndíjat Melbourne-ben, a Monash Egyetemen, ahová nagy nehézségek árán el is tudtam végül utazni. Ennek keretében 1985–87 között a mesterszakon tanultam és készítettem el szakdolgozatomban, amely lényegében egy majdan bevezetendő magyar szociálismunkás-képzés elméleti és gyakorlati tantervét vázolta fel (Hegyesi 2009). Szinte hihetetlen, hogy hazatérésem 1987 nyarán lényegében egybeesett a szociálisszakember-képzés fentebb vázolt előkészítő munkájának a kezdetével, és hónom alatt ott volt a bevezetendő szociális munka szakmai tanterv koncepciója. Ez tartalmazta azt az akkor nemzetközileg elfogadott és használt általános szociális munkás elméleti és gyakorlati tantervet, amely éppen meghaladta a specialistaképzési koncepciót, amely a szociálisszervező-képzést jellemezte. A három grémium elfogadta, hogy az általános képzési koncepció legyen a tanterv alapvető elméleti bázisa. Több cikkben írtuk le akkor és később is a koncepció lényegét (Hegyesi 1988, Talyigás–Hegyesi 1988). Ezzel a magyar szociálismunkás-képzés ott kezdte, ahol akkor a világ legjobb képzései tartottak. Magyarországi problémákra reagált, hiszen gyakorlatban is dolgozó elméleti szakemberek alakították ki a rendszert, de olyan elméletek és fogalmak felhasználásával, amelyek lehetővé tették, hogy hitelesen kapcsolják a nemzetközi folyamatokhoz és kutatásokhoz. A szakemberek felismerték, hogy egy széles, általános alapozású képzés jobban szolgálja a szakma és megbízói érdekeit is. Bár abban is van racionalitás, hogy a működő intézmények, a „terület”, a „gyakorlat” minél jobban szakosodott szakembereket vár, ahogyan azt ma is lehet érzékelni, és pénzügyi megfontolások is támogatják ezt a korai specializációs megközelítést, de szerencsére akkor a távlatosabb szempontot fogadta el a Szociális Szakképzési Bizottság. Reméljük, meg is marad ez a szakemberek hosszabb távú érdekeit is jobban szolgáló képzési koncepció.

Belső arányok kérdésköre

A tantervek készítésének egyik legnagyobb nehézsége **a szakterületek, s azokon belül az egyes tárgyak belső arányának, súlyának** a megtalálása. Ez egyszerre szakmai és egzisztenciális érdekeket és meggyőződéseket is érintő kérdéskör. Nem volt egyszerű kimunkálni és megállapodni a szociális munka, a szociálpolitika-társadalompolitika, a szociológia, a jog, a pszichológia, az egészségügy és pedagógia százalékos súlyáról. A curriculumok belső építkezési dilemmáinak a végső megoldása (pl. az alapozó tárgyak kiválasztása, elhelyezése, a gyakorlat megkezdése, tartalma, a kötelező és választható tárgyak kiválasztása stb.) már a szaktanszékek dolga lett.

Az **elméleti és gyakorlati képzés arányát** azonban az SZKB szakemberei döntötték el. Ezen a ponton is nagyon fontosak voltak a külföldi oktatási tapasztalatok. A magyar pedagógiai hagyomány elmélet-centrikus, ami teljesen ellentmond a szociális munka pedagógiai igényének. Végül egy még elfogadható, legalább 35–65 %-os gyakorlat-elmélet arányban egyeztünk meg, ami az egyes iskolák döntésétől függően akár 50–50% is lehet. A képzés szerencséjére már voltak terepek, ahová

elhelyezhettük a hallgatóinkat. Több kelet-európai ország, elsősorban az akkor még létező Szovjetunió, Románia és Bulgária szinte egyáltalán nem rendelkezett szociális ellátóintézményekkel. Amikor tanácsadóként meghívtak bennünket ezekbe az országokba, Magyarországot fejlett humánszolgáltató-hálózattal rendelkező jóléti államnak láttuk onnan!

Kik tanítsanak?

Azt a dilemmát azonban, hogy **kik fogják a szociális munka szaktárgyakat tanítani és miből**, nem volt egyszerű feloldani! A többi tárgyhoz természetesen rendelkezésre álltak szakemberek. (Az egy másik, a mai napig meg nem oldott, sőt az ideális helyzettől távolodó probléma, hogy optimális a kettős végzettséggel és gyakorlattal rendelkező tanár lenne, aki pl. nem jogot, hanem „szociális munkásoknak szóló jogot” tanít. A BA rendszerben azonban szinte megoldhatatlan a nem szakos elméleti tárgyak kiscsoportos oktatása). Az oktatási feladat megoldását egyrészt az segítette, hogy főleg a nevelési tanácsadók 1970 óta kineveltek egy sor kiváló gyakorlati szakembert, akik kötelező tanári diplomájuk, a magas színvonalú belső továbbképzések és az 1980-as évektől elindult elméletalkotási munka révén készültek a feladatra. A szociális munka elméleti oktatásának megvalósítását nagyban elősegítette a Ferge Zsuzsa által elindított szociálpolitikai képzés, ahol átadhattuk az ide jelentkezett, egyébként nemcsak a nevelési tanácsadókból, hanem más szociális területről, karitatív és egyházi szervezetektől, de politikai állásból és a katonaságtól stb. érkezett, és valamilyen gyakorlattal rendelkező kollégáknak a szociális munka elméleti ismereteit, koncepcióit, illetve közösen megvitathattuk a bennünk is meglévő dilemmákat. Az itt végzetek közül sokan lettek a különböző szociálmunkás-képzések szaktanárai.

A „**miből fogunk tanítani**” kérdés is égetővé vált. Hiszen szakkönyvek, szakfolyóiratok ekkor még alig voltak. Ezért is volt annyira fontos az *Esély* és a *Szociális Munka* folyóiratok megindítása. Mi pedig elvállaltuk, hogy elindítunk szerkesztőként egy 7 kötetesre tervezett könyvsorozatot a szociális munka külföldi irodalmának a megismertetésére. Kollégák segítségével – sokkal lassabban, mint ahogyan terveztük –, de megjelent a csak „sárgának” nevezett kötetekből 6. Szerencsére jelentős számú alkotás is megjelent közben a magyar könyvpiacra.

A mai vitáink – erre még visszatérünk – számunkra pont azt mutatják, hogy a megváltozott társadalmi helyzetben újra kiéleződtek egyes, mindig is meglévő dilemmák. Ma új válaszokra van szükség!

SOPRON

Az átfogó, háromszintű tantervet egy példás, egyhetes egyeztetéses munka után 1990. február elején fogadta el a szakma Sopronban (Hegyesi–Talyigás 1990). Minden jelenlevő kolléga hozzájárult egy rendkívül fontos mű elkészültéhez. Nevüket felsorolni itt most nem tudjuk, de a munkában részt vevők névsorát meg fogjuk örökíteni a Szociális Szakma Digitális Arcképcsarnokában, olyan fontos és maradandó, amit alkottak:

http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/a_szocialis_szakma_digitalis_archivuma),

...és elindult a szociális munkások felsőfokú képzése

Ezt megelőzően, 1989 szeptemberében, kísérleti jelleggel, de a már lényegében elfogadott oktatási elveknek megfelelően, indult el Szekszárdon (Jánosi György javaslatára) az első általános

szociálismunkás-képzés. 1990 szeptembere pedig a nagy áttörést hozta: újabb 7 felsőoktatási intézményben elindult az egyetemi 5 éves és a főiskolai 4 éves nappali szociálismunkás-, illetve az egyetemeken arra épülő szociálpolitikai képzés. A szakalapítás a háttérben nem volt mindenhol egyszerű, belső érdekellentéteket kellett sok helyen leküzdeni. Emlékezetes, hogy Szegeden, Pécsen, Szombathelyen, Debrecenben, Nyíregyházán milyen küzdelmet kellett folytatni az indításáért – de végül elindultak a képzések! (Köszönet érte többek között Széll Évának, Nagy Endrének, Horváth Izidornénak, Béres Csabának és a nyíregyházi csapatnak, Lukácskó Zsoltnak és Horváth Lászlónak.) A „soproni norma” ereje és szerepe ekkor látszott meg igazán, hiszen az anyaintézetek igyekeztek az ott dolgozó oktatóknak órákat biztosítani, ami egyrészt érthető, másrészt azonban, ha ez megvalósul teljes mértékben, eltorzíthatta volna a képzéseket az egészségügy, a pedagógia, vagy a szociológia irányába – ezt azonban megakadályozta a „norma” elég szigorúan kidolgozott belső arányrendszere.

Néhány szó az „akkor és most” közötti időről

A szociális munka azonban nem-„csak” tárgyak rendszere, hanem filozófia és értékrend is. Ezért a mi szempontunkból is rendkívül fontosak voltak a rendszerváltozást közvetlenül megelőző és követő időszak éles vitái a szabadságról, a demokráciáról, emberi jogokról, a piacgazdaság következményeiről. Az egyik ilyen negatív következményt gyorsan megtapasztalhattuk: bennünket elsősorban az érdekelt, mi fog történni a privatizáció miatt munkájukat elveszítő emberekkel, a hajléktalanná válókkal, a tömegessé szélesedő – addig rejtőzködő – szegénységgel, láthatóvá váló nyomornegyedekkel. Új Társadalmi szerződést írtak alá az alakuló SZDSZ-tagok. Népfőiskolát hoztak létre Lakihegyen az MDF-alapítók.

Mi pedig oktattunk, és dolgoztunk – egészen megváltozott politikai körülmények között – a szociálpolitikai reform következő lépésén, amely törvénybe iktatná a szociális munkát mint személyes szolgáltatást.

1993-ra született meg ez a törvény, 1997-ben a gyermekvédelmi törvény, majd 1998-ban a fogyatékosokkal élőkre vonatkozó esélyegyenlőségi törvény, amelyek az 1989 után létrejött gazdasági, társadalmi helyzetre reflektáltak. Ezekben a törvényekben azonban már benne voltak azok az ellentmondások, amelyek alapjául szolgáltak a máig húzódozó szociálpolitikai megosztottságnak. Mégis örültünk, mert az a fogalmi rendszer, amelyet fontosnak tartottunk, és az ezen alapuló intézményrendszer is létrejött.

Kezdetben nem a gazdasági racionalitásból kiindulva fogalmaztuk meg a szakmai követelményeket, hanem elsősorban emberjogi szempontokból. Ez a megközelítés annyira új volt, hogy elsődleges jelentőséget adtunk az egyetemes emberi jogoknak, a gyermekek jogainak, az esélyek egyenlőségére való törekvésnek.

Ez a jogalapú, öntudatos felelősséget vállaló polgári mentalitás, amelyet a velünk dolgozó külföldi kollégák is vallottak (Richard Steinman és Margaret Yeakel, Jon Warwick, Ronald Woods, Charles Guzzetta, a Case Western University tanárai), távol állt attól, amiben a mi korosztályunk szocializálódott. Heves viták zajlottak, kit, milyen segítség illet meg, alkalmazható-e a „rászorultság” elve, és előkerült az „érdemes – érdemtelen” vita, de bekerült a szakmai közbeszédbe az „empowerment = megerősítés, hatalommal való felruházás” demokratikus koncepciója is. Mi még abban a hitben, meggyőződésben éltünk, hogy az adók és járulékok befizetése alapján az állam majd egyre jobban gondoskodik – együttműködve a civil, a piaci és az informális szektorral – állampolgárai

szociális szükségleteinek a kielégítéséről. Mi abban hittünk (idealisták vagyunk még ma is), hogy „minden embernek joga van a tanuláshoz, az egészséghez, a munkához, a hajlékhoz, az alapvető jövedelemhez, minden gyerekek joga van családjában felnőni, [...]”. S ahhoz, hogy ezek a jogok érvényesüljenek, az államnak intézményrendszert kell működtetnie: családsegítő központokat, falugondnoki hálózatot, gyermek- és ifjúságvédelmi alap- és szakszolgálatokat, a fogyatékossgal élők részére alap- és szakszolgáltató hálózatot, az idősek részére bővülő szolgáltatásokat: nappali bentlakásos szolgáltatásokat, házi gondozást, amely szolgáltatásokat szakemberek segítségével nyújtja. Végül is egy, a területi ellátás elve szerint, az önkormányzatok, az egyházak és civilszervezetek fenntartásában működő vegyes rendszerű „jóléti társadalom” volt az ideánk, amely, ha nem is svéd, de talán a német szociális piacgazdaságot venné példaképpül – s ebben nagyjából a politika és a szakma is egyetértett!

Mindez az 1990-es években kiépült, bár már ekkor látható volt, hogy az intézményhálózat nem elég erős háló! A törvények, különösen a gyermekvédelmi törvény európai színvonalúak voltak, de a végrehajtása sokszor forráshiányokra hivatkozva, sokszor emberi, szakmai hiányosságok miatt nem teljesült.

Ennek ellenére sok minden született, s örömmel vettünk részt az újonnan létrejött szolgáltatások szakembereinek képzésében. Csak néhány példa a reményre és a már látható problémákra.

Egyre több elméleti és gyakorlati tudás segítette a szakmát és az oktatást. De a társadalmi feszültségek is nőttek, s a szakma máig nincs felkészülve e feszültségek kezelésére, oldására. A szociális munkások szerepkészlete diffúz, nehezen rajzolhatók fel a szakma határai, a szakmai név nem védett, a szakvizsgarendszer bevezetése is, de még inkább a jelen formájában való fenntartása zsákutca.

1998–2002 között, az első Orbán-kormány időszakában az egyházi szolgáltatások jelentősége megnőtt. Ez a képzőintézmények körét is bővítette, a képzés pedig nemcsak felsőfokon, hanem középfokon is elindult, sőt kiegészült az OKJ-s képzés lehetőségével. Így a szociális szférában dolgozók száma megközelítette a százezres létszámot.

Közben szakmai fórumok alakultak, létrejöttek különböző egyesületek, szövetségek. Nekünk először a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület (1988) alakulása volt rendkívül fontos, mert elméleti válaszokat kerestünk a hazai és nemzetközi szakirodalomban a társadalmi dilemmákra. Így az egyesület elindította az *Esély* című folyóiratot Lévai Katalin főszerkesztésében. Egymást követően szerveződtek az egyesületek, többek között a Magyarországi Szociális Munkások Egyesülete, a Magyarországi Szociális Munkásokat és Asszisztenseket Képző Iskolák Szövetsége, a Magyar Családsegítők Országos Egyesülete. Ezek és más ágazati egyesületek és szövetségek arra az elhatározásra jutottak, hogy 1995-ben létrehozzák a Szociális Szakmai Szövetséget, a 3Sz-t, amely szövetség mintegy a szakmai identitásnak, szemléletformálásnak, az etikai kódex elfogadásának és rendszeres felülvizsgálójának, valamint a szakmai érdekvégyesítésnek a letéteményese lett.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatában 2000-től a képzés és a gyakorlat is nyitottabb lett, európai partnerek (angol, francia, német és más európai és világszervezetek) jelentős segítséget nyújtottak a szakmai profil alakításában. Már a minőség kérdéskörével kezdtünk foglalkozni, ismerkedni. Nekünk igen sokat jelentett többek között a standardizáláshoz az angol NISW és személyesen John Warwick (London) hosszú éveken át nyújtott szakmai együttműködése, de

ugyanígy fontos volt Suzanne Stanisiere (Strasbourg) és Dagmar Hosemann, valamint Winfried Seelisch (Darmstadt) együttműködése a szociálistanvezető-képzés tantervének kidolgozásában, és egy európai képzési minőségbiztosítási rendszernek, az EURODIR diplomának a nemzetközi elfogadtatásában.

A PHARE-programok hozzájárultak a forrásközpontok megalakulásához, amelyek szintén sok új elemmel gazdagították a szociális szakmát, többek között a közösségi szociális munka megerősítésével.

Az ezredforduló reményt adott, vagy inkább ma visszatekintve, illúziót ébresztett bennünk: hittük, hogy rövid időn belül felzárkózhatunk az EU-országokhoz, hogy munkánk hasonlóan alakulhat a nyugat-európai országok intézményrendszerében folytatott munkához, és az alapelvekben, etikai normákban is hasonló módon cselekszünk. 2002-ben a Medgyessy-kormány még egy jóléti reform ígéretével nyerte meg a választásokat, esélyegyenlőségi politikát hirdetett. Azonban az első és második Gyurcsány-kormány már nem vállalta a jóléti állam koncepcióját (ezzel nem volt egyedül Európában). 2004-ben EU-tagország lettünk, de mivel a szociálpolitika tagországi hatáskörű, a folyamatok nagyon ellentmondásosak voltak. Biztató volt azonban, hogy pl. az Országgyűlés megalkotta az egyenlő bánásmódra vonatkozó törvényt, és meghirdette a Roma Integráció Évtizede Programot. A romló gazdasági folyamatok következtében azonban szinte minden területen a rászorultsági elv került előtérbe, s ennek az elvnek az alkalmazása a gazdasági válságtól, 2008-tól kezdődően, számtalan olyan megszorítással járt együtt, amely alapjaiban változtatta meg a szociális munkások feladatait. Előtérbe kerültek a hatósági munkát szolgáló, adminisztrációs feladatok, a segélyezés feltételekhez kötése, a szankcionálás, 2010-től pedig a szegénység és a szegények megbélyegzése, egyes klienscsoportok problémáinak a kriminalizálása és főleg e csoportok kontrollja, az előítéletes gondolkodás általános politikai szintre emelkedése. Reményteljes kezdés, gyors fejlődési fázis után a szakma zuhanórepülésbe kezdett!

A mai helyzet...

Sajátos helyzetben írjuk ezt a cikket a Párbeszéd számára – ugyanis néhány héttel ezelőtt jelent meg az *Esély* idejében, 3. száma, amely lényegében egy tematikus kiadvány ugyanerről a témáról, vagyis a szociális munka mai helyzetéről. Bugarszki Zsolt kemény vitaindítója „A magyarországi szociális munka válsága” címen elgondolkodtató reflektáló cikkek megírására serkentette Győri Pétert, Krémer Balázst, Szoboszlai Katalint és Németh Lászlót.

Miután azonban e szám olvasói nem biztos, hogy már ismerik ezeket a cikkeket, itt és most eltekintünk a rájuk való részletes reflexiótól. Ehelyett cikkünknek ebben a részében igyekszünk leírni saját meglátásainkat, érzéseinket, amelyek azonban nyilván nem tudnak teljesen mások lenni, mint amiről kollégáink írtak.

Valóban válságban van a szociális munka?

Igen, az a szakmai koncepció, amelyről mi azt gondoljuk, hogy az a szociális munka, vagyis amit a szakma világszerte annak tart, s amit mi és a mi generációnk elfogadott és behozott Magyarországra 25 évvel ezelőtt, az igenis válságban van. Ennek fő okai azonban nem elsősorban a szakmán belül, hanem azon kívül keresendők, de a szakma belső problémái, gyenge érdekérvényesítő képessége is hozzájárultak a mai nagyon nehéz helyzet kialakulásához. Ezt igyekszünk kibontani az alábbiakban.

Mondandónk kifejtésére Bugarszki Zsolt cikkének egy bekezdését fogjuk felhasználni. Átvesszük a cikkből az IFSW idézett új szociális munka definícióját, mégpedig azért, mert azt azóta a 2014 júliusában, Melbourne-ben megtartott világkonferencia megtárgyalta, és olyan záradékkal fogadta el, hogy az egyes országok szakmai közegének módja van azon változtatni, saját helyzetének megfelelően kiegészíteni. Ha kibontakozna egy ilyen vita idehaza a definícióról, az pontosan megmutatná a törésvonalakat – de lehetőséget adna legalább a szakmai problémákról szakmai módon vitázni, esetleg tisztázni a félreértéseket, és ahol lehet, új konszenzusokat alkotni. Ebben a cikkben mi elkezdjük ezt az elemzést a definíció egyes állításainak mentén, és igyekszünk megfogalmazni a létező problémákat – ahogyan mi látjuk!

Így szól tehát a definíció:

„A szociális munka egy gyakorlaton alapuló szakma és tudományos diszciplína, mely a társadalmi változás és fejlődés, valamint a szociális kohézió előmozdításán fáradozik, elősegíti emberek szabadságát és hatalommal való felruházását. A szociális munkában központi jelentőségű a társadalmi igazságosság, az emberi jogok alapelve, a közösségi felelősség és tisztelet a különbözőségek iránt. A humán- és társadalomtudományok elméleteivel, valamint az ősi tudással felvértezve a szociális munka embereket és rendszereket aktivizál, hogy választ adjon az élet kihívásaira és előmozdítsa a jólétet.”
(IFSW 2014, In Bugarszki 2014, 65; szerző ford.)

1. állítás: „A szociális munka egy gyakorlaton alapuló szakma és tudományos diszciplína.”

Azóta jogos kérdés, amióta a „mester melletti tanulás” rendszerét felváltotta a felsőoktatásban történő elméleti oktatás mellett megszervezett terepgyakorlatok rendszere, vagyis nagyjából 100 éve, hogy hogyan biztosítható a két oktatási forma integrációja. Abban természetesen mindenki egyetért, hogy a szociális munka értelme és célja a gyakorlati eredményesség és hatásosság, hasonlóan az összes többi gyakorlati szakmához. Sokat nem ér a csak szóban gyógyító orvos, az elméleti ügyvéd. A szociális munka „diszkrét bája”, hogy az elmélet és gyakorlat integrációjának a problémája sokkal bonyolultabb, mint más gyakorlatorientált szakmák esetében (Hegyesi 2012). Nem „csupán” szervezésileg kell megoldani a „bent” és „kint” tanultak összehangolását, hanem egyrészt az elméleti tárgyak integrációját is meg kell valósítani egy (szolgáltatástudományi szempontból megalapozott) szakmai törzsanyag megalkotása érdekében, másrészt az egész szakma értékorientáltsága miatt az elméleti törzsanyag és maga a gyakorlat is ki van téve minden érdekelt (oktatók, állami megrendelők, szociális munkások, kliensek, politikusok stb.) értékpreferenciáinak, adott esetben értékkonfliktusának.

Az utóbbi években, főleg 2010 óta érzékeljük ennek a beépített lehetőségnek a komoly drámáját! Amit a hallgatók megtanulnak az elméleti tárgyakban, elsősorban talán a szociológiában, jogban, szociálpolitikában és a szociális munka elméleteként, sokszoros ellentmondásban van azzal a társadalmi gyakorlattal, amely a szociális munkásokat körülveszi. Ahhoz, hogy – esküjükhöz és a szakma küldetéséhez híven – tevőlegesen is változást generáljanak munkájuk során, más feltételek kelljenek, mint amit ma tapasztalnak! Szükség van a demokratikus érdekegyeztetésekre, a szabadságot, esélyegyenlőséget, szolidaritást tiszteletben tartó értékközösségekre, a kliens melletti

elkötelezettséget és „democratic agent” típusú szakmai munkát bátorító munkaadói magatartásra, nyitottságra és állandó készenlétre a változtatások kezdeményezésére, képességre az ilyenkor elkerülhetetlen konfliktusok felvállalásához és szakmai megoldásához stb. Olyan társadalmi közegben, amelyet az elmúlt években tapasztalunk, a szociális munkások gyakran kerülnek feloldhatatlan konfliktusba ezekkel az értékekkel. A kliensek melletti *kiállásukkal* veszélyeztethetik az állásukat, *nem kiállásukkal* pedig szakmai integritásukat.

2. állítás: „A szociális munka a társadalmi változás és fejlődés, valamint a szociális kohézió előmozdításán fáradozik, elősegíti emberek szabadságát és hatalommal való felruházását.”

A definíció ezen pontja azt a szociális munkást vizionálja, aki egy szociálisan érzékeny liberális demokráciában – társadalmi megbízatásánál és szakmai tudásánál fogva – a társadalmi konfliktusok kereszteződésében, egy olyan rendszer erősödését szolgálja, amit talán jóléti társadalomnak nevezhetnénk (Hegyesi 2003)! Liberális a demokrácia, ha a többséggel rendelkezők ezt a pozíciót nem használják fel a kisebbség feletti teljes uralom legitimálására, hanem folytonos egyeztetésekkel minél többet megvalósítanak a javaslataikból, s minél inkább igyekeznek figyelembe venni szempontjaikat azért, hogy ők is szabadnak és sajátjuknak érezzék a fennálló megválasztott kormányt, illetve önkormányzatot. A jóléti társadalom pedig felhasználni igyekszik az elvileg rendelkezésre álló állami, civil, piaci, informális források mindegyikét az állampolgárok – és kitüntetetten a rosszabb helyzetűek – jólétének a biztosítására oly módon, hogy folyamatosan keresi a szűkös források szinergikus felhasználási módját. Ebben a rendszerben értelmezhető a „hatalommal való felruházás”, ami a legbonyolultabb koncepciók egyike. Jelenti egyrészt a saját élet feletti rendelkezés képességét és lehetőségét, másrészt a saját társadalmi feltételek feletti rendelkezés képességét és lehetőségét. Úgy érezzük azonban, hogy a mostani évek ettől a gondolkodástól távolodó pályára viszik a magyar társadalmat és a szakmánkat is!

3. állítás: „A szociális munkában központi jelentőségű a társadalmi igazságosság, az emberi jogok alapelve, a közösségi felelősség és tisztelet a különbözőségek iránt.”

A cikk írásának idején zajlik a szociális levelezőlistán egy nagy vita. Ennek keretében írta Zolnay János a következő hozzászólást. Olyan tömören foglalta össze az idetartozó tényeket, hogy változtatás nélkül idézzük (hozzájárulásával) a levél egy részletét:

„Én azt tanultam az »iskolában«, hogy a jóléti állam fogalma morálfilozófiai és praktikus értelemben is elválaszthatatlan a jogállamiságtól és az alapvető szabadságjogoktól. Természetesen, léteznek autoriter jóléti rendszerek is, hogyne léteznének – pl. napjaink iszlamista rémuralmai is kiterjedt jóléti tevékenységüknek köszönhetik társadalmi beágyazottságukat – de az általunk etalonnak tekintett jóléti rendszerek elképzelhetetlenek jogállami környezet nélkül. Éppen ezért számomra évek óta visszás, hogy a szociális szervezetek, kommunikációs fórumok – pl. ez a lista is – úgy tesznek, mintha a köztársaság bukása, a jogállam leépítése, az alapvető szabadságjogok, a szólásszabadság, a lelkiismereti és vallásszabadság, stb. részleges felszámolása, a tanszabadság totális felszámolása, stb. nem tartozna rájuk, és minden olyan kezdeményezést feszélyezettség vagy ellenszenv kísér, ami egyes szakproblémákat a jogállamiság kérdésével kíván összekapcsolni. Pedig nyilvánvaló hogy a hajléktalanok elleni hajsza, a józsefvárosi, gyöngyöspatai, érpataki rémségek, az ózdi vízelvonás, a büntető segélyezés, az éhbéres, kiszolgáltatottságra épülő közmunka, vagy a norvég alap és

kedvezményezettjei elleni jogtipró hajsza mind-mind a jogállamiság visszavonulásáról is tanúskodnak. A közoktatásban az iskolák államosítása, a normatív finanszírozás felszámolása, a keretszámok központi meghatározása és a tankötelezettség redukálása együttesen azzal fenyeget, hogy 150 ezer diákot szoríthatnak ki a középiskolákból – további tízezreket a szakképzésből – a biztos munkanélküliségbe. És nyilvánvaló, hogy mindez elválaszthatatlan a tanszabadság felszámolásától, tehát a jogállamiság széttűzésétől.” (szocialis.szakma@lev-lista.hu, augusztus 25)

Na most akkor mi a teendő? Ezek azok a nagy társadalmi problémák, amelyek politikailag érzékennyé teszik a szociális munka helyzetét. Nyilvánvaló, hogy a szociális munkás közvetlen politikai tevékenységet nem végezhet, de mit tehet akkor pl. a felsorolt nagy gondok változtatása érdekében?

Természetesen minden szociális munkásnak egyénileg is van felelőssége, és sokuk sokkal többet is megtehetne, mint amit megtesz, sőt, s itt a rossz példákra, a sajnos létező előítéletes szociális munkásokra gondolunk, akik jobb lenne, ha nem tennék, amit tesznek! A követendő talán az lenne, ha a szakma egésze szervezné meg sokkal jobban önmagát, és az érintettekkel együtt küzdene egy igazságosabb és demokratikusabb társadalomért a legkisebb közösségtől kezdve a szélesebb társadalmi szintig. Ehhez jobb szervezettség és a szakma értékközössége kell, hogy ugyanazt értsük rasszizmus, cigányellenesség, kirekesztő magatartás alatt, hogy értsük az elszegényedés és a kialakult szegénység okait. Ez kell pl. ahhoz, hogy a meglévő nyomorenyhítő eszközökön túllépve ne csak saját környezetükben kapjanak segítséget a szegénységben, „szegregátumokban” élő gyerekek, hanem integrálódhassanak a társadalom más csoportjaiba, hogy ne csak a közmunka legyen a munkanélküliség ellenszere, hogy a szociális bérlakásrendszer kiépítése ne csak néhány elszánt radikális szociális munkás ügye legyen, hogy a fogyatékkal élő, egészségkárosodott emberek valóban egyenrangú emberként élhessenek stb.! Továbbá az kell, hogy a szakma erős hálózatként működjön, és hatékony érdekvédelmet biztosítson mindazoknak, akikkel foglalkozik, mind pedig a szakemberek számára. Láthatóvá kell tenni, hogy eredményes munkájukkal hozzá tudnának járulni egy összetartóbb, demokratikus értékeket valló 21. századi társadalom és egy annak megfelelő szakma építéséhez!

Szégyen, hogy ma itt tartunk, és az aggódás is jogos: Európában már történtek olyan események, amelyek felhívják a figyelmet arra, hogy egységesebb európai szociálpolitikára, benne a szociális háló, a szociális biztonság erősítésére lenne szükség. Az uniós tagság arra kötelez, hogy újragondoljuk, a magát konzervatívnak, nemzetinek nevező jobboldali kormány szociálpolitikájára a fenti definíciót elfogadó humán szolgáltató szociális munkás szakma milyen választ adhat!? Azt nem fogadhatjuk el, hogy a szélsőjobb előretörését úgymond úgy akadályozza meg, hogy annak retorikáját, társadalomképét, demokráciaellenes felfogását és rasszista szociálpolitikáját is részben beépíti saját kormányzati eszköztárába!!! Világossá szeretnénk azonban tenni: sem a konzervatív, sem a nemzeti, sem pedig a jobboldali jelzőkkel nincsen önmagában problémánk, hiszen egy jól működő demokratikus rendszerben sokféle értéket képviselő párt szerez kormányzati pozíciót. A választott szociális koncepcióval vannak igen nagy problémáink, amelyek nem következnek a jelzőkből!!!

Mi változatlanul hisszük: a szabadságról, a szolidaritásról és az esélyek egyenlőségéről, a demokráciáról szóljon a munkánk egy olyan államban, amely felelősséget vállal a szociális hátrányok leküzdésében! Olyan politikában hiszünk, amely küzd a kirekesztés minden formája ellen, olyan piaci viszonyokban, ahol a szereplők ismerik a társadalmi felelősség fogalmát, olyan civil

szerveződésekben, amelyek az emberi jogokért képesek cselekedni. Vagyis a szociális munkás igenis „social and democratic agent” – vagyis „szociális és demokratikus közvetítő”!

4. állítás: „A humán- és társadalomtudományok elméleteivel, valamint az ősi tudással felvértezve a szociális munka embereket és rendszereket aktivizál, hogy választ adjon az élet kihívásaira és előmozdítsa a jólétet.”

Ezt írja elő a definíció befejező része. Úgy érezzük, hogy a szociális munkások alaptudása megvan az aktivizáló szakmai tevékenységre. Sajnos azonban a szociális problémák olyan nagy tömegével kell megbirkózniuk, hogy az meghaladja a szociális munka kompetenciáját. Hiszen évek óta minden reggel tapasztalható, hogy pl. Budapesten, a Széll Kálmán téren hosszú sor áll kenyérért a Máltai Szeretetszolgálat előtt, a villamoson és a megállóban rendszeresen koldusok várnak. Megérkezve a munkaidőkezdésre az egyik budapesti önkormányzati szolgálat elé, a látvány ugyanaz: több száz ember áll sorban közmunkáért. Kistelepülésen ruhaosztásnál összeverekednek az emberek, a szociális munkások félnek az adományosztástól. Itt nem társadalmi viszonyokat változtató, fejlesztő, mobilitást elősegítő szociális munka zajlik, hanem jó esetben szegénygondozás, a nyomor enyhítése, az élet mentése, krízisintervenció, a kliensek segítése a vegetálás szintjén – s ezt sem ítélnénk el, mert látjuk a mérhetetlen kiszolgáltatottságot, és ez a munka is több a semminél, hiszen életeket ment! A szociális munkások rengeteget tudnak adni a klienseiknek saját erejükből, energiájukból, belső forrásaikból – de tudjuk, hogy külső források nélkül ez sokat segít élni, de általában nem teszi lehetővé még a problémák szinten tartását sem, nem hogy megoldásukat!!!

A bentlakásos intézmények egy része az idősek védelmében, elfekvőintézmények lettek, a gyermekvédelem a harmincas évekre emlékeztető Árvácskák nevelőszülői hálózatává silányodott. Az alapszolgáltatások túlterhelt munkatársai elsősorban adminisztratív, hatósági feladatokat látnak el, tudatosan és egyetértve, vagy csak csatlakozva az elvárthoz, sokuk visszatért az érdekes és érdeemtelen rászorult kategorizáláshoz.

Elég csak újra utalni a szociális levelezőlistán zajló vitákra, ahol a szociális munkások így példálózhatnak: „A mi helyzetünk nem sokkal jobb, mint azoké, akikkel foglalkozunk.” „Egy sztrájk nem valósulna meg, mert mindenki félti még azt a keveset is, amit keres.” „Jellemző az anti-szolidaritás, hiszen pl. a rokkantak tüntetésén alig vettek részt szociális munkások, amikor a nyugdíjjogosultságuk megszűnt, vagy amikor arról volt szó, hogy diákok olvassák fel az Egyetemes Emberi Nyilatkozatot, akkor a tanár féltette őket, hogy nyilvánosan ne tegyék, mert bajuk lehet!”

A radikális szociális munka A Város Mindenkié csoport szervezésében jó példa arra, hogy az érintettekkel együtt kell és lehet küzdeni, de igazán akkor sikerül ez, ha a résztvevők kívül vannak a rendszeren. A jog- és érdekvédő civilszervezetek, amelyek küzdenek a rasszizmus és a kriminalizáló szociális rendeletek ellen, nem tudják megszerezni a fennmaradásukhoz szükséges forrásokat! Itt lehet megérteni a Norvég Alap elleni támadás lényegét! Történelmileg Angliában éppen egy ilyen helyzetben vonult ki a közösségi munka a szociális munka fogalomköréből az 1970-es években, és ma egy független szakma, amely civilszervezetekbe tömörülve működik – amelynek eltartója nem az állam!! (Ez a mai Magyarországon sajnos nehezen képzelhető el, de bizonyára ez az egyik kitörési pont!)

A hivatalos gazdaság- és társadalompolitika a társadalmi különbségeket nem csökkenti, a mobilizációt nem ösztönzi, a jobb életfeltételek megteremtését a társadalom középosztálya kiemelt rétegeinek

kínálja fel. Így a szociális munkások konkrét napi feladata annak a hárommillió vagy talán annál is több ember minimális szinten való támogatása a túlélésért, akik előtt jelenleg nincs perspektíva: nincs lehetőség itt és most kitörni a befagyott társadalmi viszonyokból.

Ha a szociális munkások mégis a változásokat tekintik fő feladatuknak, akkor már nemcsak szakmai, hanem politikai kockázatot is vállalnak. A megoldás azonban nemcsak a szociális munkásokon, hanem a demokratikus társadalmi erők meglétéén is múlik.

A kudarcok és rendkívüli nehézségek ellenére mégis azt látjuk, hogy létezik egy idősebb, még aktív, és egy közben felnőtt, fiatal szakképzett generáció is, akik világos helyzetfelismerő képességgel rendelkeznek, képesek álláspontjuk világos közlésére, következetesség és kitartó munka jellemzi őket. Miközben küzdenek egy több forrással rendelkező és más elosztást követő szociálpolitikáért, maguk is igyekeznek új típusú forrásokat teremteni, amelyeket új módon használnak! A szociális munkások – akárcsak a függetlennek maradni akaró civilek – új módokat kell hogy kitaláljanak, kimunkáljanak, ha meg akarják őrizni a szociális munka fentiekben elemzett koncepcióját! Így napi munkájukban törekedniük kell arra, hogy függetlenebbé váljanak az állami szociálpolitika által biztosított megoldásoktól, még azoknak a szociális munkásoknak is, akik továbbra is az állami rendszerben dolgoznak! Ám egy pillanatra sem feledve és feladva azt a kötelezettségüket, hogy képviseljék a kliensek érdekeit a hatalommal rendelkezőknél, és igyekezzenek befolyásolni a helyi és központi szociális rendelet- és törvényalkotást!

Ebben a szakmai munkában nagy szerepe van az olyan fórumoknak, mint az *Esély* és a *Párbeszéd* szerkesztőségei, hiszen ott jelenhetnek meg a szakma jövőjét is alapvetően befolyásoló szakmai viták! Ezek a fórumok a társadalmi igazságosság, a szolidaritás és szakmaiság fórumai, s így hozzájárulhatnak a szakma fejlődéséhez, az értékek őrzéséhez, a változások kimunkálásához, s ezeken keresztül talán a fentiekben bőven kifejtett kívánatos társadalmi változásokhoz is!

S ugyanakkor – igazi paradoxon – saját, lassan tarthatatlan helyzetük megváltoztatásáért is küzdenie kell a szociális szakmának, hiszen az állami szférában dolgozók fizetése önmagában is botrányosan és demoralizálóan alacsony, és ráadásul a társ humán szakmák – egyébként fontos – béremelése lejtőre állította a szociális szakmát. Nem lesz könnyű kitörési stratégiát találni ebből a többoldalú szorításból! Ez a helyzet magyarázatot adhat, de felmentést nem arra, hogy a gyakran a kliensek színvonalán élő, frusztrált kollégák között vannak sajnos kiégett, akár a kliensek ellen forduló vagy cinikussá váló szociális munkások is, és vannak olyanok is, akik akár egyet is értenek a kliensek kontrollálását és megbüntetését célzó intézkedésekkel.

Nagy feladat előtt áll a szakma – egyidejű **értékmentés** és **megújulás** a feladata, röviden!

EGY ÚJ FÓRUM NYÍLT TEHÁT A SZAKMAI PÁRBESZÉDHEZ – és erre most nagyon nagy szükség van! Szívvel kívánjuk, hogy ezt a nem könnyű műfajt használják ki itt is minél többen azok közül, akik kíváncsiak a másik véleményére, nem csak a magukéra; akik tiszteletben tartják az eltérő álláspontokat; és akik részt kívánnak venni írásban is a szakma védelméért és megújításáért folyó konszenzuseresésben!

Irodalomjegyzék

- Bugarszki, Zsolt (2004): *A szociális szolgáltatások újjászületése Magyarországon. Esély, 4.* 101.
- IFWS (2014): Proposed global definition of the Social Work Profession. <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> (utolsó letöltés időpontja: 2014. március 30.)
- Eurostat (2014)
- Enyedi Zsolt–Fábián Zoltán–Sík Endre (2006): Nőtt-e az előítéletek Magyarországon? TÁRKI, Budapest, 375–379.
- Enyedi Zsolt–Fábián Zoltán–Sík Endre (2012/4–2013/1): *Metszetek*, Budapest.
<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a809.pdf>
- Ferge Zsuzsa (2014): Bevezető. In: Ferge Zsuzsa–Darvas Ágnes (szerk.): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*, „Gyere” Gyerekesély Közhasznú Egyesület, Budapest, 12.
- Gayer Gyuláné–Gondos Anna–Hegyesi Gábor–Síklaky István–Szirmai Gábor (1992): LARES Humán Szolgáltató Kiszövetkezet, majd Alapítvány: 10 év az emberek és egy szociálpolitikai paradigmaváltás szolgálatában. In: *A nonprofit szektor Magyarországon* (szerk.: Kuti Éva) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 161–180.
- Hegyesi Gábor–Talyigás Katalin (1984): *A szociális munka oktatásának szükségessége Magyarországon*. In: Budapest, Kultúra és Közösség, 2. sz.
- Hegyesi Gábor–Talyigás Katalin (1986): *Javaslat a szociális munkások képzésének megindítására* = Szociálpolitikai Értesítő 1. 173–185.
- Hegyesi Gábor (1988): Szociálismunkás-képzés külföldi tapasztalatai. In: Budapest, Fővárosi Pedagógiai Intézet, *Családgondozási Műhely* 7. sz. 1988.
- Hegyesi Gábor–Talyigás Katalin (1990): *A szociálismunkás-képzés bevezetéséről*. In: Budapest, *Esély*, 4.
- Hegyesi Gábor (2003): *From „welfare state” to „welfare society”: the partnership model*. Inauguration lecture. Maastricht, 22. May. CSSRT, Hogeschool Zuyd, 2003, 1–42.
- Hegyesi Gábor (2009): „A szociális munka elméleti forrásai”. Kandidátusi értekezés, MTA, 1995. In: *Szociális Szakmai Fejlesztések*. Szociális Innovációs Füzetek 2. Szociális Innováció Alapítvány, Budapest, 111–277.
- Hegyesi Gábor (2009): „Az elmélet és gyakorlat integrációjának kérdései, különös tekintettel a leendő magyar szociálismunkás-képzésre”. Mesterdolgozat (részletek), Monash Egyetem, Melbourne, 1987. In: *Szociális Szakmai Fejlesztések*. Szociális Innovációs Füzetek 2. Szociális Innováció Alapítvány, Budapest, 11–110.
- Hegyesi Gábor (2012): Az elmélet és gyakorlat integrációjának és dezintegrációjának problematikája és megoldási kísérletei a szociális munkások képzésében, 15–30. In: *A szociális munka oktatása*. Szerk. Hegyesi Gábor–Kövér Ágnes–Talyigás Katalin; [közread. az] ELTE TáTK, Budapest Főváros XIII. Kerületi Önkormányzata. [Budapest]: ELTE TáTK, XIII. Ker. Önkorm., 228. („A szociális munka elmélete és gyakorlata” sorozat; 6.)
- Szalai Júlia (1972): *A szociális munka néhány jellemzőjéről*. *Alkohológia* 2. 1971. 4. (171–182.)
- SZETA története: <http://hsze.hu/da/szegenyeket-tamogato-alap-szeta-rovid-tortenete>
- Szociális Szakma Digitális Arcképcsarnoka:
http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/szociologiai_gyujtemeny/a_szocialis_szakma_digitalis_archivuma/?article_hid=18650
- Talyigás Katalin, B.–Hegyesi Gábor (1984): *Tervezet a social worker-képzésről*. (A kérdőíves válaszok feldolgozása és interjúk). *Kultúra és Közösség* 2. (41–55.)
- Talyigás Katalin (1986): *A szociálpedagógiai tréning, mint a szociális munkások képzésének gyakorlatra orientált módszere*. Szociálpolitikai Értesítő 1. (232–243.)
- Talyigás Katalin–Hegyesi Gábor (1988): A tervezett szociálismunkás-képzés rendszere, módszere. In: Budapest, Felsőoktatási Szemle, 6.
- Woods, Ronald (1994): A szociális munkások tevékenységeinek egy lehetséges rendszerezése. In: Hegyesi G.–Talyigás K. (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*. I. kötet, Budapest, Semmelweis, 32–46.